

ԴՌԻՐԵԱՆԻ ԲԵՄԸ

Այսօր բոլորովին տարբեր «Հին էջ» մը կը ներկայացնենք մեր յարգելի ընթերցողներուն:

1981 թուակիր «Տարեցոյց Ազգային Հիւանդանոցի» տարեգիրքէն շահեկան եւ ընտիր նկարագրական մը՝ «Թորգոմ Արեւիսկոպոս» ստորագրութեամբ: Շահեկան՝ որպէս պատկերացումը տիպար ֆարոգիչի եւ ընտիր՝ որպէս դրոշմը իրաւ հոգեւորականի:

Խոնարհութեան եւ վեհապանծութեան հիւանալի համաշփոթեանը եւ ներդաշնակութեանը մտնելի նկարագրականն է այս «Հին էջ»ը:

«ԺԱՄԱՆԱԿ» 14 Յունիս 1999

ՄԱՇՏՈՑ ԲԼՆՅ.

Երբ կը խօսէր աթոռէն կամ քեմէն, կանգուն կամ քազմած՝ ինչպէս իրեն սովորութիւն եղաւ եպիսկոպոսանալէն ետքը, կենդանի բանն էր որ երկնային մանանային ֆաղցութեամբը կը պարարէր հոգիները: Իր քեմին արտաքին մասնայատկութիւններն էին կեցուածքը, ձայնը եւ նայուածքը. կանգուն՝ ուղղաբերձ, կամ քազմած՝ մեղմահակ, քիչ մը գլխիկոր դէպի աջ միշտ յեցած իր գաւազանին, գոր բունած կ'ըլլար յաճախ երկու ձեռքերովը ամրապինդ. անշարժ անխլիրտ գրեթէ, իր հայցուածն էր որ կարծես կը սեւեռէր որոշ կէտի մը եւ ստէպ դէպի վեր անորոշութեան մէջ, թոյլ տալով որ աղու ձայնը մերթ երգի մը սրտագրաւ ոլորակը առնու եւ մերթ կշռաւոր ֆերթութեան մը դաշն հնչականութիւնը: Իսկ ներքին յատկանիշներն էին լեզուն եւ իմաստը, քառը եւ քանը. իր հայերէնը հմուտ հայկաբանէն ճախարակուած քարքառն էր, յորդ, կենսախայտ, ընդելուզուած՝ արտայայտումի պարզում գեղեցկութիւններով, որոնք սակայն հեռու՝ պչրանքի զգացումը տալէ, յատկանութեան եւ պայծառութեան շնորհի մը միայն կ'առբերեն իրենց մէջ. քառերը ինքնին կը վազեն լեզուին տակ, փոյթ եւ միշտ անբռնագրօսութեամբ մը կատարելու համար միտէն իրենց յանձնուած պատգամաւորութիւնը:

Դանիացի գիտնական մը, Աուէ Պէնտիկոյն, ինքն ալ նախկին ֆարոգիչ մը,

անգամ մը, Մեծ Պահոց Կիրակի իրիկուն մը, ներկայ ըլլալէ վերջ Դուրեանի մէկ ֆարոգին, կ'ըսէր. «Վստահ եմ թէ հոյակապ ֆարոգ մըն էր լսածս, վսեմ այս քառին լաւագոյն իմացողութեամբ, հոգւով եւ ներշնչութեամբ խօսուած, ամբողջ ժամուան ընթացքին՝ այդ տպաւորութիւնը ունեցայ իրմէն, առանց միակ քառ մը հասկնալու իր խօսքերէն»: – «Իսկ եթէ հասկնալիք...» կը պատասխանէինք իրեն...: Պէտք էր ըսել, պէտք է հասկնալ արդարեւ զինքը, ըմբռնելու հարուստ հոգի մը ինչ անսպառ աղբիւր կրնայ ըլլալ խորհուրդի եւ խօսքի: Ըսուած է թէ ունկնդիրներն են շատ անգամ որ կը շինեն ֆարոգիչը: Կը փորձուիմ մտածել, թէ այս վճիռը ընդհանուր առումով ճիշդ է Դուրեանի քեմին համար: Ուսուցիչ միշտ, եւ սկիզբէն ի վեր ճանչցուած՝ իրրեւ մեր լաւագոյն մտաւորականներէն մին, զինք լսելու իղձն ունեցողներուն մէջ կարեւոր թիւ մը կազմած են միշտ դպրոցակաւորները, գրականութեան եւ զարգացումի ճաշակն ունեցող անձեր որոնց՝ յարգանքի եւ սիրոյ ինքնաբերական զգացումով մըն է որ հետեւած է ամբողջը: Սկիւտար, Պարտիզակ եւ յետոյ Արմաշ մանաւանդ այս է եղած իր ունկնդիրներուն՝ իր «լսարան»ի բաղկացուցիչները: Այս պատճառաւ, առաջին օրէն եւ յետոյ շարունակաբար, իր քեմը վայելցուցած է կրօնական

պարունակի մէջ մտաւորական եւ գրական գեղեցկութիւններով պնտուած արժէքներ, գորս միեւնոյն ժամանակ մասնաւորապէս ժողովրդական դարձուցած է քարոզիչիմ քանաստեղծական տաղանդը:

Բայց իր քարոզները կրօնական միւթերու վրայ ընդլայնուած ճառեր կամ քանաստեղծութիւններ չեն եղած քնաւ: Զէ ուզած՝ չէ քերուած երբեք անոնց տալու վիճարանական ձգտումներով եւ արուեստականօրէն յօրինուած հոնտորութեան մը ձեւը: Իր մէջ ի զուր պիտի փնտռէին արդէն պերճաստիւն քով հոնտորը. ոչ միայն՝ որովհետեւ իր մանկութենէն կամ ուսանողական կեանքին մէջ չէ ստացած այդ արուեստին կրթանքը, այլ որովհետեւ քնակամէն անսիրելութիւն մը ունեցած է միշտ որչափ գրագիտութեան մանր ուսմունքներու հանդէպ գրականութեան մէջ, նոյնքան արտասանութեան դասագիրքերուն նկատմամբ՝ քնասական վարժութեանց համար: Իրեն համար եւս կարելի է անվարան ընդունիլ հին մեծ քարոզիչի մը համար ըստած սա խօսքը. «Կը նմանի մարտար զօրապետի մը, որ գիտէ պատերազմներ շահիլ, առանց սորված ըլլալու զինավարժութեան տարրական կանոնները»:

Իր պերճաստեղծութիւնը կը ընդդռնուի աւելի օժութեամբ, զգայնութեամբ եւ շնորհաշուք քաղցրութեամբ քան տրամախոհութեան ուժեղութեամբ, որովհետեւ եկեղեցայ քեմը քննաստեղծեան ամպիւն մը չէ իր տեսութեամբ, այլ հոգեկան դաստիարակութեան վարժոց մը, ուսկից հնչող ձայնը աւելի սիրտերուն մէջ պէտք է արձագանգէ: Այս պատճառաւ, տարիներէ ի վեր լքած էր քնարանի սովորոյթը, որ հոնտորական պայմանադրականութեան ամենէն վտիտ տարագն է, եւ որ փոխանակ քարոզիչը իր միւթիմ կապելու՝ անկեց քանկարծ փրթելու եւ

քանհունս հեռանալու ամենէն ծիծաղելի փորձութեանց կ'ենթարկէ զայն քանախ: Իր նախընտրած կերպն էր օրուան ընթերցուածներէն կամ տօնէն, ընթացիկ պարագայէ մը կամ հարցէ մը թելադրուած գաղափար մը առնուլ իրք միւթ ու խորանալ եւ վերանալ անոր շուրջը, մինչեւ որ իր յոյզերն ու խանդավառ ութիւնը ամբողջովիմ փոխանցուիմ ունկղիրներուն:

Երբ կը սկսէր խօսիլ, ընկճող տպաւորութեան մը տակ կը գտնէիր նախ ինքզինքն, կարծես ակամայ ստիպումներէ հարկադրուած կը շարժէր իր շրթունքը. ու նուաղ ձայնի մը հասկտումներուն մէջ կը կորսուէին միշտ առաջին քառերը: Բայց երրորդ պարբերութենէն կը լսէիր արդէն թռչիչիմ թափահարումը, ամեն քառ, ամէն տառ իր հնչիւնովը ու շեշտին ոլորակովը կը տպաւորուէր այն ատեն լսողութեանց մէջ, քացորոշ յստակութեամբ: Հասարակ տեղիք, քունգրօսուած մեկնութիւններ, դանդաջող պատկերներ, շաղիպողանք, կայս նախադասութիւններ, թափած տողեր տեղ չունին քնաւ իր արտայայտութիւններուն մէջ, վասնզի ամենէն աւելի յստակ էր նախ իր մէջ միւթիմ ըմբռնումը իր քուրք մանրամասնութիւններով, ու ներշնչումն էր որ թեւ կու տար իրեն, երբ վստահութեամբ մը սլանար դէպի իր նպատակը:

Մեծ ճիգի մը պէտք չկար հասկնալու համար թէ պատրաստութեամբ չէր որ կը խօսէր, իր քարձր ու գրեթէ քացառիկ մտաւոր մշակոյթովը խորապէս պատրաստուած ըլլալով արդէն ամէն միւթի որ քրիստոնէական կեանքի եւ գիտութեան սկզբունք մը կամ գաղափար մը կը շօշափէ. կը քանկարծարանէր գրեթէ, ոչ այս քառիմ թեթեւ առումովը, վասնզի կը խօսէր միշտ՝ երկար ու խորապէս խորհելէ վերջ իր միւթիմ վրայ, ինչ որ մեծ քարոզիչներուն կերպն է միշտ: Ու կը

խօսեր միշտ ֆրիստոնեական կեանքի ապրուած փորձառութեան մը բազմաբովանդակ ազդուութեամբը: Իր խօսքը նոյն առեւ կեանքին իսկ էր, վասն զի կենդանի բանին ներգործութիւնն էր որ սիրտ սիրտ հաղորդակացութեամբ մը իր բոլոր ունկնդիրները միեւնոյն տրոփուցին մէջ կը միացնէր իրարու եւ իրեն: Երբ յանկարծ կանգ կ'առնէր Սրբազան Պատմութեան էջերէն կամ մարդկային բարբի պատկերներէն առնուած տեսարանի մը առջեւ, յուզումին կրակն էր որ կը ցոլար թրջած մայրաձիւն մէջ, ու քառերը կը դողային իր շրթներուն վրայ. առանց լսելու կը հասկնայիր սակայն զանոնք, վասն զի սրտիդ էր փոխանցուած իր յուզումը: Իր պերճախօսութեան ձգտումն էր այսպէս, յուզել սիրտը՝ շինելու համար զայն. զգացումին ճամբէն կատարել տալ հոգիին՝ իր վերելքը դէպի Հաւատքի բարձրութիւնները: Այո՛ վասն զի սիրտն ալ ունի իր տրամաբանութիւնը, սէրը, որ աւելի հզօր է եւ համոզիչ քան միւսը՝ խորհուրդը:

Երբ կը պատգամէր անխախտ համոզումի մը շեշտովը, Եկեղեցույ Հայր մըն էր կարծես որ կը խօսէր իր ձայնին մէջէն, որ ուժգին վճիռի մը հատու ազդուութեամբը կը փշրէր, կը նուանէր տարակարծութիւնները: Ու այսպէս մերձ ժամ մը քնքի հեւ ի հեւ իր շեշտին եւ նայուածքին հետեւի տալէ վերջ՝ երբ կը սկսէր մեղմել թոյլիչին թափը, սեպ բարձունքներէ իջնող ուղեւորի մը պէս քիչ մը խոնջ, պատեհութիւն մը տրուած կ'ըլլար կարծես քնքի հանգիստ մը ընելու եւ աւելի ազատօրէն գմայլելու իր աւետարանած գաղափարներուն բարձրութեան վրայ: Ձէիր զգար թէ քեմէն հեռած է արդէն ինքը, իր խօսքին շունչն է որ հոգեւոր մէջ կ'երկարէ դէռ իր հետքը, կամարէ կամար փոխանցուած արձագանգներու հեւասպառ թնդիւնին նման: Երկար

առեւն քու մէջդ էր իր հոգին...:

Իր քարոզները պէտք չէ գրուին, եւ կամ մանաւանդ պէտք չէ որ ինք գրէր զանոնք, նոյնիսկ խօսելէ ետքը. պէտք չէ քննափորձել այդ անկարելիութիւնը. խօսքին կրակը չի կրնար բոլորովին ողջ դուրս ելլել կաղամարէն, խորհուրդին եւ զգացումին կենդանութիւնը լիովին կ'ապրին ձայնին, նայուածքին եւ շարժումին կամ արձանացումին թեւերուն վրայ միայն, երբ բարձրօրէն հոգեւոր է որ կը խօսի քարոզիչը: Առ առաւելմ, ճարտար սղագրիչ մը պէտք է գրի առնու զանոնք նոյն վայրկեանին, իրմէ անտեսանելի անկիւնէ մը եւ յետոյ ինք վերահայումի աչք մը անցնէ միայն անոնց վրայէն, վասն զի քաջատրութեան կերպեր, քառի պատկերներ կան, որոնք վայրկեանին տպաւորութեան տակ երազած սիրտի քարայտման հետ կը ստեղծուին քննազօրէն, ներշնչումին ջերմութեամբը կենսագործուած: Ասոր համար է որ կ'ըսէի թէ պէտք է լսել ըմբռնելու համար զինքը: Ըսի թէ իր ունկնդիրներուն հանգամանքը հաւանաբար իր ազդեցութիւնը պէտք է ունեցած ըլլայ իր քեմիւն կազմութեան վրայ: Առօրյա տրամաբանութեան քննազօր կամ ուրիշ քերտմէ մղուած, ընդհանրապէս կը վագրէն քարոզ լսելու, կարծես յետոյ կարեւորու համար ըսել թէ որն է քաջաքարոզը:

Դուրեան առաջին եւ թեքեւս միակ վանահայրը եղաւ որ լրջօրէն նկատի առաւ գիւղացի ժողովուրդին իմացական կրթութեան հարցը:

Կիները մանաւանդ, բոլորովին անգրագետ ու ռամիկ, կը լսեցնէին սակայն տանարը, Մեծ Պահոց ընթացքին յատկապէս իրենց համար խօսուած քարոզներուն: Ըսել պէտք էր Դուրեանի անոնց համար խօսած քարոզներուն շարքը: Առանց գոնեակցնելու լեզուն, այնպիսի պարզ, սիրուն եւ սրտագրաւ հասկնալիութեան մը շնորհքը կը դնէր հայերէնին մէջ եւ

առանց իջեցնելու գաղափարներու քարճուրդիւնը, այնպիսի կենդանի ջերմութեամբ մը կ'արտայայտէր զանոնք, որ այդ փանափի միտքերը շիթ մը չէին կորսնցնէր իրենց մատուակուած փրկար իմաստներու սնուցիչ ֆաղորութենէն:

Դուրեանի ձեռք բերած այս ժողովրդական խօսողի յաջողութեամբ գաղտնիքը որչափ իր լայնածաւալ զարգացումին, նոյնքան նաեւ ամբողջին հանդէպ զգացած իր սիրոյն մէջ պետք է փնտռուի:

Թ.Ե.Գ.

ԱՆՏԻՊ ԴՐՈՒԱԳ ՄԸ ԵՂԵՆՆԵՆ

Լուսածինը հինգ տարեկան էր, երբ սկսաւ Եղեռնը: Նրբակազմ եւ անհանգարտ երախան չորս եղբայրներու մէկ հատիկ էր, սիրելի բոլորին:

Եղեռնի մախորեակին մեծ մօր եւ Սրապիոն եղբոր հետ այցելութեամբ գացած էր ֆիլիսցի Ղուկաս Էֆէնտի Տէր-Ղուկասեանեան տունը:

Բարեբախտութիւնն էր արդեօք այս այցելութիւնը, երբ թուրք ռստիկանութիւնը կը շրջափակէր պապեանական իրենց տունը եւ ծնողքն ու եղբայրները այլ ընտանիքներու հետ կը տարագրուէին Ռաս Ուլ Այն:

Լուսածինն ու մեծ մայրը, անտեղեակ պատահարէն, արեւածաղին կը վերադառնան տուն: Կը նկատեն որ իրենց թաղեցիները տարագրուած են: Լուսածինը մեծ մօր եւ այլ գաղթականներու հետ կարաւանով կը բերուի Հալէպ, կը փակուի ռստիկանատան մը մէջ: Երբ ֆիլիսցի հայերն ալ կը տարագրուին, Սրապիոնը՝ տասը տարեկան, կը փախչի ու յաղթահարելով ճամբու խոչընդոտները կը հասնի Հալէպ: Ան կ'իմանայ որ բոլորը եւ մեծ մայրը ռստիկանատան մէջ են: Կ'ուզէ փրկել զանոնք, կը մօտեանայ ռստիկանատան պատուհանին, քայց թուրք ռստիկանը մտրակելով կը հեռացնէ զինք: Քոյր եւ եղբայր կը կորսնցնեն իրարու հետքերը:

Հալէպ հասած գաղթական երախաները կը հաւաքեն եւ կը տեղաւորեն որբանոց: Սրապիոնը բախտ կ'ունենայ

հոն ուսանելու եւ կը դառնայ մտաւորական անձնաւորութիւն, որ կ'որդեգրէ ուսուցչական ասպարէզ զանազան հայկական հաստատութիւններու մէջ:

Թուրքը շատ լաւ գործադրած էր իր գաղտնի ծրագիրը՝ ժողովուրդը մը բնաջնջելու համար: Գիտէր որ անհրաժեշտ էր վերացնել մտաւորականութիւնը եւ ինչպիսի մարդիկ: Լուսածինին հայրը եղած էր բժիշկ, մայրը՝ աչք դեղող, սիրուած հայերէն եւ թուրքերէն: Բայց Թուրքիոյ ռերային ֆաղափականութիւնը թուրք ժողովուրդը դարձուցած էր ապերախ՝ հայու տածած մարդասիրութեան համդէպ:

Հալէպէն երախան եւ մեծ մայրը կը բռնեն տարագրութեան ճամբան հետիոտն, դէպի Սուրիոյ անապատները: Ենթ մեծ մայրը չդիմանալով ֆաղցի, ծարաւի, ֆալելու տառապանքներուն՝ կը կ'ի ճամբան եւ կը մահանայ: Լուսածինը, անզիտակ կեանքի եւ մահուան գաղափարներուն, կը շարժէ մեծ մայրը եւ կը գտնէ զայն անշարժացած ու անխօս: Արար ազնիւ տղամարդ մը կը գտնէ զինք, կը գուրգուրայ, կը համոզէ ու կը տանի իր տունը, զինք համարելով իր գաւակներէն մէկը:

Լուսածինը քարեկիրք եւ քարեկեցիկ ընտանիքի աղջիկ, ահա պիտի ապրի վրանի տակ, անապատի կեանքով:

Խնամող ընտանիքը, ըստ իր սովորութեան, կը նախշէ Լուսածինին երեսը մեկանով եւ ասեղներով ու զինք